

Розділ 2

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 371.026

ЮЛІЯ БАБАЯН

м. Миколаїв

julia33@i.ua

РЕФЛЕКСИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена розмежуванню понять «компетенція» та «компетентність». Висвітлені різні підходи до визначення цих понять. Визначено структурні складові компетентності. Розкрито зміст поняття «рефлексивна компетентність». Охарактеризовані основні типи рефлексії: інтелектуальна, особистісна, комунікативна, кооперативна. Підкреслено значущість рефлексії, рефлексивних здібностей як необхідного компоненту професійної компетентності.

Ключові слова: компетенція, компетентність, рефлексія, рефлексивні здібності, рефлексивна компетентність.

Компетентнісний підхід у вузівському навчанні є інноваційним засобом його модернізації. Це зумовлено проблемами досягнення більш якісної освіти для кожного студента. Компетентнісна освіта – спроба вийти за межі традиційної парадигми навчання, коли результатом вважається система знань, умінь і навичок студента, а не його здатність діяти. Отже, завдання вищої школи полягає не тільки в тому, щоб дати студентам певний обсяг знань і вмінь, але й сформувати людину, здатну творчо мислити, приймати рішення, мати свою позицію, брати на себе відповідальність, адаптуватися до умов життя, здатну до мобільності, швидкої зміни соціальних ролей, тобто компетентну особистість.

Останнім часом у науковий обіг увійшли поняття «компетентність» і «компетенція», які використовуються на позначення різних явищ. Аналіз літератури з цієї проблеми показує всю складність, багатомірність і неоднозначність трактування самих понять «компетенція» і «компетентність».

Над визначенням та розмежуванням цих понять працюють вчені різних галузей знань (лінгвісти, соціолінгвісти, лінгвокультурознавці, психологи, педагоги тощо), а також, на більш узагальненому рівні, міжнародні організації сфери освіти. Найвідоміші праці В. Байденко, Н. Бібік, Н. Грішанової, І. Гудзик, І. Зимньої, Н. Кузьміної, А. Маркової, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равена, Р. Уайта, Н. Хомського, А. Хуторського становлять основу досліджень цих явищ, дають змогу визначити аналізовані терміни як динамічні поняття.

Поняття «компетентність», «формування компетентності» прийшли до нас із західних педагогічних словників. Компетентність стала розглядатися як особистісна категорія, а компетенція як складова «анатомії» компетентності [7; 8].

Найбільш загальним є визначення компетенції як сукупності знань, умінь, навичок, способів дії та ставлень особистості у ракурсі певного предмета, галузі знань. А. Хуторський вважає, що компетенція в перекладі з

латинської «competentia» означає коло питань, з якими людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що стосуються певного кола предметів і процесів, та необхідних для якісної продуктивної діяльності стосовно них. А компетентність – набуття, володіння людиною відповідною компетенцією, яке включає його особисте ставлення до неї та предмета діяльності [15].

Загалом компетентність – це характеристика, що дається людині внаслідок оцінювання ефективності / результативності її дій, спрямованих на розв'язання певного кола значущих для певного співтовариства завдань / проблем. Не слід протиставляти компетентність знанням, або умінням і навичкам. Поняття компетентності є ширшим поняттям за знання, або уміння, або навичка, воно містить їх у собі [8, 16].

Появу цих понять прийнято пов'язувати з дослідженнями відомого американського лінгвіста Н. Хомського у 60–70-ті роки ХХ століття. Він визначив поняття компетенції як категорію теорії навчання мовам. За Хомським, використання мови тісно пов'язано з мисленням і навичками, тобто пов'язано з досвідом людини. Інший дослідник Р. Уайт доповнив поняття компетентність особистісними якостями і мотивацією. Таким чином, на першому етапі дослідження проблеми компетентності – 1960–1970 рр. ХХ століття – поняття компетентності вводиться в науковий апарат та здійснюється розмежування понять компетенція і компетентність. З цього часу в теорії навчання мовам починається вивчення різних видів мовної компетентності.

Другий етап – 70–90-ті роки ХХ століття – характеризується тим, що категорії компетенція/компетентність починають використовуватися у різних галузях: теорії та практиці навчання іноземним мовам, професіоналізму в управлінні, керівництві, в навчанні спілкуванню (комунікативна компетентність); активно розробляється поняття «соціальна компетентність».

На третьому етапі, який почався в кінці ХХ століття і триває до сьогодні, поняття компетентність стає предметом усебічного аналізу і дослідження. Проблема формування

компетентності особистості безпосередньо пов'язується з ідеєю підготовки індивіда не тільки в якості спеціаліста, професіонала своєї справи, але і як особистості, члена колективу і соціуму [12].

Поняття «компетентність» знаходиться сьогодні в епіцентрі світової думки тому що, воно розкриває якісно нові перспективи освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної людини й працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, й бере на себе відповідальність за певну діяльність [14]. Орієнтуючись на сучасний ринок праці, основними пріоритетами освіти стосовно компетентності з'являються вміння пристосовуватися до швидких змін і нових потреб ринку праці, бути освіченими щодо інформації, уміти її аналізувати, активно діяти, швидко приймати рішення й навчатися упродовж всього життя.

Мета статті: висвітлити узагальнені відомості про поняття «компетентність» і «рефлексивна компетентність».

Компетентність – це підготовленість (теоретична, практична, особистісна, психологічна тощо) до здійснення певного виду діяльності та наявність важливих індивідуально – психологічних якостей спеціаліста.

Компетентний спеціаліст є індивідуальністю, що усвідомлює й рефлексує власні та загальноприйняті цінності й орієнтири, співставляє, оцінює себе, проектує своє майбутнє. Знання, вміння, навички і засоби діяльності в цьому випадку є матеріалом для формування особистості, знання визначаються не тільки як інформація, але як уявлення про світ, що накладаються на власний соціально – культурний, духовний досвід людини.

Природа компетентності полягає в тому, що оптимальні результати у вирішенні проблем можна одержати лише у випадку глибокої особистісної зацікавленості людини. Повноцінно можуть жити та працювати лише ті люди, які здатні зробити самостійний вибір і прийняти самостійне рішення.

Саме ці обставини зумовлюють необхідність оволодіння ключовими компетентностями, які дають особистості можливість реалізувати в житті пізнавальний (обсяг і якість інфор-

мації, способи оволодіння знаннями, вмінням вчитися, підходом до знань як інструменту розв'язання життєвих проблем), духовно – моральний (етичні норми, смисложиттєві та духовні цінності, життєві стратегії, цілі, переконання), творчий (наявний репертуар вмінь та навичок, здібностей до творчих, продуктивних та репродуктивних дій, міра їх реалізації у певній сфері діяльності та спілкуванні), комунікативний (культура спілкування, діалогу, толерантність, характер та міцність контактів з людьми, багатство системи і репертуару соціальних ролей, які виконує особистість), естетичний (рівень та інтенсивність художніх потреб та інтересів особистості) потенціали. Всі вони компетентісно спрямовують процес розвитку та саморозвитку особистості.

Приступаючи до вивчення поняття «компетентність», необхідно звернутися до визначення цього поняття в сучасних словниках.

«Словник іноземних мов» пояснює «компетентність» як володіння знаннями, які дозволяють судити про будь-що, висловлювати вагому авторитетну думку [12].

Тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Бусела розглядає компетентність як певну суму знань особистості, яка дозволяє їй судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку [3].

Інше словникове джерело дає таке визначення: «компетентність соціально-психологічна – здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних стосунків. Формується під час освоєння індивідом систем спілкування та включення у спільну діяльність. До її складу входять:

- 1) уміння орієнтуватися у соціальних ситуаціях
- 2) уміння правильно визначати особливості та емоційні стани інших людей;
- 3) уміння обирати адекватні способи звернення до співрозмовників і реалізовувати їх у процесі взаємодії. Особливу роль відіграє уміння поставити себе на місце іншого (рефлексія; емпатія)» [4, 281].

Дж. Равен визначає компетентність як можливість установлення зв'язку між знаннями й ситуацією, як здатність знайти, виявити знання й дію (процедуру), які можна застосувати до розв'язання проблеми (соціальної ситуації). У своїй книзі «Компетентність у сучасному суспільстві, виявлення та

розвиток» він розглядає компетентність як явище, «яке складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного, ... деякі відносяться до когнітивної сфери, а інші – до емоційної, Ці компоненти можуть заміщувати один одного як складові ефективної поведінки» [11, 253].

Українські вчені О. Савченко, О. Пометун, О. Овчарук по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення у вітчизняній науковій літературі набуло визначення компетентності як «сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію».

Л. Сохань вказує, що «компетентність – це здатність людини вирішувати життєві проблеми, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях» [6, 7].

Н. Гавриш визначає компетентність як особистісну, складну характеристику людини, що засвідчує достатню її обізнаність, умілість, вправність у певному колі питань. Отже, на думку автора, компетентність – це особистісна якість, а компетенція – коло питань, за якими зазначену якість характеризують. Компетенції є важливим компонентом структури особистості, в яких фокусується її життєвий досвід, здобутий особистістю в діяльності, взаємодії та спілкуванні.

Компетентність – це синонім понять «поінформованість», «обізнаність», «досвідченість», «авторитетність», що конкретизується щодо різних галузей (соціальної, культурної, комунікативної, життєвої, інформаційної, професійної, громадянської та ін.). Отже, компетентність – це загальна характеристика особистості, яка відображає високий рівень знань (умінь, навичок) та досвіду, компетенція – це коло питань, у яких особистість є обізнаною і на основі чого їй може бути надане коло обов'язків та повноважень.

Компетентність – базова характеристика людини, яка причинно пов'язана з оцінкою на основі критеріїв ефективності і/або найкращого виконання у професійній діяльності чи у ситуаціях взагалі.

У наукових працях до поняття компетентності включають, крім загальної сукупності знань, ще й знання можливих наслідків

конкретного способу впливу, рівень умінь та досвід практичного використання знань

Рівень компетентності визначається «трьома складовими: рівень знань, досвід (що людина робила з того, що знає) та особистісні якості (лідерство)» [8, 24].

Тривалі наукові дискусії дозволили виокремити чотири базові характеристики поняття компетентність. А саме:

- використання компетентності завжди відбувається у певному контексті (скажімо, у конкретній навчальній ситуації);
- компетентність завжди є результатом, вона характеризує те, що може зробити індивід, а не описує чи розповідає про процес, під час якого він набув цю компетентність (наприклад, учень не показує, що саме він уміє, а розповідає «я читав, я писав...»);
- для вимірювання здатності індивіда користуватися компетентністю потрібні чітко визначені та затверджені стандарти;
- компетентність є мірою того, що індивід може зробити у конкретно визначений час [10].

На думку Дж. Равена, основними складовими компетентності є внутрішньо вмотивовані характеристики, пов'язані з системою особистісних цінностей (ініціативність, лідерство, безпосередній інтерес до механізмів роботи організації, суспільства загалом, а також до роздумів про можливий вплив на неї саму); уявлення та очікування, пов'язані з механізмами функціонування суспільства та роллю людини в ньому (уявлення особистості про саму себе й про ту роль, яку вона сама відіграє у суспільстві) [11].

С. Архипова в якості складових компетентності пропонує певні характеристики. Згідно з її підходом, гностична чи когнітивна характеристика відображає наявність необхідних знань, обсяг та рівень яких є головною характеристикою компетентності. Регулятивний компонент дозволяє використовувати наявні знання для розв'язання різноманітних завдань у процесі життєдіяльності особистості. У свою чергу регулятивна характеристика містить у собі проєктивну й конструктивну складові, що проявляються в умінні прогнозувати й приймати ефективні рішення. Рефлексивно-статусний компонент дає право за

рахунок визначення авторитетності діяти певним чином. Нормативна характеристика відображає коло повноважень у певній сфері діяльності. Важливою є й комунікативна характеристика, оскільки і поповнення знань, і практична діяльність завжди здійснюються у процесі спілкування та взаємодії [1].

Сутність рефлексивної компетентності суб'єкта визначається як «володіння тими чи іншими знаннями і вміннями, адекватними діяльності, яка здійснюється» [13, 267]. Під рефлексивною здібністю розуміють здібність здійснювати суб'єктом рефлексію по відношенню до різних видів і галузей власної активності, професійної діяльності і соціальної практики.

Рефлексивна компетентність складається з поінформованості щодо процесів актуалізації, розгортання рефлексії й спрямованої реалізації рефлексивної культури в плані осмислення та подолання стереотипів мислення й утворення нових (креативно-іноваційних) змістів професійної свідомості з метою саморозвитку й самовдосконалення професійної діяльності. Рефлексивна компетентність – це професійна якість особистості, що дозволяє найбільше ефективно й адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує процес розвитку та саморозвитку, сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності [5].

Проблема рефлексії має комплексний, багатоаспектний характер, який проявляється в її міждисциплінарному статусі. У своєму теоретичному, концептуальному розумінні рефлексія виступає як форма активного переосмислення людиною того чи іншого змісту індивідуальної свідомості, діяльності, спілкування.

У залежності від того, яка саме предметна дійсність відбиває, рефлексується і перетворюється людиною, виділяються наступні типи рефлексії: інтелектуальна, особистісна, комунікативна, кооперативна.

За допомогою інтелектуальної (когнітивної) рефлексії відбивають знання про об'єкт і способи дії з ними. Об'єктом особистісної рефлексії є процес переосмислення «Я», вчинки й образи «Я» як індивідуальності. Об'єктом комунікативної рефлексії є представлення про внутрішній світ іншої людини

і причини його вчинків. Рефлексія в даному випадку – специфічна якість пізнання людини людиною. Об'єктом кооперативної рефлексії є знання про рольову структуру і позиціональну організацію колективної взаємодії.

Професійна рефлексія – це співвіднесення себе, можливостей свого «Я» з тим, що вимагає обрана професія, у тому числі з існуючими про неї уявленнями. Ці уявлення розвиваються і допомагають людині сформулювати отримані результати, передбачити цілі подальшої роботи, скоректувати свій професійний шлях.

На жаль, сучасні освітні стандарти у більшій мірі націлюють на отримання майбутніми спеціалістами знаннями, ніж на формування його професійно значущих особистісних характеристик. Між тим, у сучасних дослідженнях з психології, педагогіки рекомендується переходити до нових освітніх і виховних технологій, а саме до особистісно орієнтованого навчання і виховання. У світлі цього підходу важливе значення для підготовки спеціаліста будь якого профілю має розвиток в нього професійної рефлексії як якості особистості, мислення і умови, необхідної для його творчої самореалізації і досягнення високого рівня професійної майстерності.

Отже, рівень розвитку рефлексивної компетентності стає визначальним фактором досягнення високих результатів у діяльності. Здатність зайняти дослідницьку позицію стосовно своєї практичної діяльності і до самого себе як її суб'єкту, засновану на рефлексивних властивостях свідомості, може служити критерієм у визначенні рівня професіоналізму фахівця [2].

Список використаних джерел

1. Архипова С. П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку / С. П. Архипова // Соціальна

- робота в Україні: теорія та практика. — К. : Аспект-Поліграф, 2004. — Вип. 2 (7). — С. 15—24.
2. Бизяева А. А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А. А. Бизяева. — Псков: ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004. — 216 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.
4. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика / С. Ю. Головин. — Минск—Москва : Харвест АСТ, 2001. — 654 с.
5. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. — М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. — 752 с.
6. Житцева компетентність особистості: науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Гессен. — К. : Богдана, 2003. — 520 с.
7. Запєвалина О. В. К вопросу о компетентности и компетенции в российской педагогике / О. В. Запєвалина // Юбилейный год. Кафедра педагогики ИГЛУ: история и современность. — Иркутск : Изд-во Иркут. гос. лингв. ун-та, 2008. — С. 105—111.
8. Компетентнісний підхід в освіті. Проблеми, поняття, інструментарій // Зарубіжна література. — № 23 (47) грудень. — 2006. — С. 16—28.
9. Лазуріна Н. П. Компетентність особистості: до питання конститування проблеми / Н. П. Лазуріна // Вісник Житомирського держ. ун-ту. Вип. 54. Філософські науки. — Житомир: ЖДУ, 2010. — С. 22—26.
10. Локшина О. І. Становлення компетентнісної ідеї в європейській освіті / О. І. Локшина. — К.: Педагогічна думка, 2009. — С. 21—30.
11. Равен Дж. Компетентність в сучасному обществe: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. — М. : КоГито-Центр, 2002. — 257 с.
12. Словник іншомовних слів / [уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. — К. : Наукова думка, 2000. — 680 с.
13. Степанов С. Ю. Рефлексивная компетентность как базовая категория предпринимательской деятельности / С. Ю. Степанов, О. А. Полищук // Рефлексия, образование и интеллектуальные инновации. — Новосибирск: НГУ, 1995. — С. 266—271.
14. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід Європейських країн / І. Тараненко ; за ред. І. Г. Єрмакова // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві. — К. : «Контекст», 2000.
15. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. — 2003 — № 2. — С. 58—64.

YULIYA BABAIAN
Mykolaiv

REFLEXIVE COMPETENCE OF A PERSON AS THE THEORETICAL PROBLEM

The article deals with problem of determination of the concept «competency» and «competence». The different approaches to the definition of these concepts are shown. The structural components of competence are defined. The contents of the terms «reflexive competence» is revealed in the article. The main types of reflection: the intellectual, personal, communicative, cooperative are describe. Underline meaningfulness of reflection as a present constituent of determination of professional competence.

Key words: competency, competence, reflection, reflexive capabilities, reflexive competence.

ЮЛИЯ БАБАЯН
г. Николаев

РЕФЛЕКСИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ЛИЧНОСТИ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Статья посвящена разграничению понятий «компетенция» и «компетентность». Освещены разные подходы к определению этих понятий. Определены структурные составляющие компетентности. Раскрыто содержание понятия «рефлексивная компетентность». Охарактеризованы основные типы рефлексии: интеллектуальная, личностная, коммуникативная, кооперативная. Подчеркнута значимость рефлексии, рефлексивных способностей как необходимого компонента профессиональной компетентности.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, рефлексия, рефлексивные способности, рефлексивная компетентность.

Стаття надійшла до редколегії 04.12.2016

УДК 378.14.046.16:32.001 (410)

ІРИНА БРАНДИБУРА
м. Львів
ihrohodza@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ ПОЛІТОЛОГІЇ: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

У статті висвітлено особливості формування громадянської компетентності бакалаврів політології шляхом їх залучення до різних видів громадської діяльності. Визначено та охарактеризовано основні форми програмного залучення бакалаврів до громадської діяльності у системі політологічної освіти Великої Британії (навчання через суспільно корисну працю, практика, громадсько-навчальна діяльність, громадсько-дослідницька діяльність). Розглянуто етапи розробки навчальної програми, що передбачає співпрацю з громадськістю, у процесі професійної підготовки майбутніх політологів.

Ключові слова: громадянська компетентність, навчання через суспільно корисну працю, громадсько-навчальна діяльність, громадсько-дослідницька діяльність, практика, бакалавр, політологія, Велика Британія.

Стратегічним напрямом розвитку сучасної вищої освіти є громадянське виховання студентів, що потребує реорганізації освітньо-професійних програм для забезпечення підготовки випускників з високим рівнем громадянської свідомості і політичної культури, які не лише формально братимуть участь у політичних процесах, а займатимуть лідерські позиції в суспільстві. У Світовій декларації ЮНЕСКО про стратегії розвитку вищої освіти у XXI столітті зазначено, що «суспільство, яке

знає постійних змін, потребує нового бачення і нової парадигми вищої освіти, яка повинна бути студентоцентрованою, що передбачає проведення глибинних реформ і впровадження політики відкритого доступу, перегляд змісту, методів і форм навчання, базуючись на нових видах зв'язків і партнерства з громадою та ширшими секторами суспільства» [6, 24]. Такі тенденції спонукають університети до інкорпорування громадської діяльності у навчальний процес, що сприятиме